

Rudenko I., candidate of philological sciences,
NA SS of Ukraine

CORRESPONDENCES OF M. GRABOVSKIJ TO J.I. KRASHEVSKIJ: CRITICAL EXAMINATION OF LANGUAGE OF POLISH LITERARY WORKS IN XIX C.

This article deals with correspondences of M. Grabovskij to Polish author of XIX c. J. I. Krashevskij. Considered the relations of polish theorist to prose works of J. I. Krashevskij, defined his place among the masters of polish literature in Romanticism. Ascertained the changing in Grabovski's minds during the correspondence to Polish artist.

Key words: *Romanticism, literacy mastership, literature work, correspondences, national epos.*

УДК 82-1/-3 Гео Шкурупія

Рябченко М.М., к. філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ В ПОЕЗІЇ ТА ПРОЗІ ГЕО ШКУРУПІЯ

У статті розглянуто творчість одного з найцікавіших представників футуризму в українській літературі. Проаналізовано основні проблеми та мотиви у доробку Гео Шкурупія, відмічено тематичну та стилістичну кореляцію між поезією та прозою автора.

Ключові слова: *футуризм, гротеск, антиестетизм, еротизм, урбанізм, експресія*

Український футуризм – явище цікаве й самодостатнє, незважаючи на часті закиди про його вторинність щодо російського футуризму та щодо порівняно невеликого творчого доробку. Незважаючи ні на що, представники цього напрямку в Україні змогли витворити саме український варіант футуризму. Як правило, дослідники приділяють велику увагу творчості та постаті Михайля

Семенка як засновника та найбільш послідовного футуриста в українській літературі, несправедливо оминаючи іншого представника цього напрямку – Гео Шкурупія – який, на думку О. Ільницького, «був цільний і цілісний більше, ніж Семенко» [Ільницький 2003, 312].

Вже перша збірка Гео Шкурупія «Психетози. Вітрина третя», яка вийшла у 1922 році, засвідчила появу «взірцевого футуриста» [Біла, 2010, 139]. На тому, що ця збірка була «свідомо зроблена», наголошує й О. Ільницький [Ільницький 2003, 298]. І зовнішній вигляд (активне поєднання поезії з графічним оформленням), і внутрішнє наповнення (зразкові футуристичні вірші) свідчать про забезпечення розвитку так званого «групового стилю», який полягає в оперуванні «вже винайденими технічними засобами» [Біла, 2010, 143], і який активно культивували всі футуристи. Саме тому у «Психетозах» є значна кількість наслідувань (Семенка, Маяковського, один із рецензентів взагалі нарахував дванадцять прізвищ), про що неодноразово зазначали тогочасні критики, а тому й не сприйняли цю збірку позитивно.

Проте незважаючи на культивування групового стилю, твори збірки Гео Шкурупія позначені й власним почерком: «Психетози» відсилають не до вражень і ситуацій (що властиво М. Семенкові), а до психічних і каузальних зсувів» [Біла, 2010, 143]. Вже самі назви віршів «Сум», «Божевілья», «Заздрість», «Гнів», «Одчай» і т.д. спрямовують читача до окремих психологічних станів. Цікаво також, що цей психологізм, проти якого футуристи загалом протестували, абсолютно не суперечить поетиці власне футуризму: пристрасті Шкурупія не сентиментальні чи ліричні, а знеособлені, часто зображені гротескно. Наприклад, вірш «Заздрість», що поєднує в собі значну експресію та футуристичний антиестетизм:

смердюче падло у лабіринтах ковдобин
людських грудей
затріпотіло серцем
черва сморід
чорними кривульками
перерізали серце
забагнули кров
заворушились
зашкребли заверещали
чорна кров гнійний подих
вуста жадібно заляпали капцями
об підлогу зубів
задивився звір
коли хтось догризав кістку

облизався язиком морду
так на м'ясо дивляться голодні орди
остання напруженість вольтових дуг
жадібні очі [Шкурупій, 2013, 65-66].

Вірші наступної збірки «Барабан. Вітрина друга» (1923) є також програвомими для футуризму. Тут і часте використання банальних тем («Лірика футуриста»: «У мене розпухла морда / і болить зуб / У мене стала пика гордою / од одвислих губ...»), і урбаністика («Капелюхи на тумбах», «Аерокоран»), і космізм, і еротизм («Барабан печалі»).

Характерний для збірки й епатажний антиестетизм з частим використанням вульгаризмів, лайки та грубих описів:

місто
кендюхи гладких пузів
вивалило,
лякаючи дівчат і жінок.
Ціла армія
одвислих цицьок
і задниць
приймає військовий смотр [Шкурупій, 2013, 73].
Або ж у вірші «Лікарепопиніада»:
В задницю в'їлися раки:
праворуч Москва,
ліворуч поляки,
а прямо шибениця! [Шкурупій, 2013, 102].

«На відміну від Семенка, який захоплювався інтимними й еротичними темами» [Ільницький 2003, 307], Гео Шкурупій не так часто звертається до еротизму, але в обох збірках вірші відповідної тематики присутні. У «Психетозах» еротизм експресивний та знову ж таки гротескно психологізований як от у вірші «Знасилування»: «Півень курку за пір'я / гвалт / налякалась / півень раптом на курку куд ку ди куд ку ди / чорна борода в білі перса / в біле лице / ку ди / прокляття зойк / марно б'ється знесилене тіло дівчини / чорної пристрасті не перемогти / з синцем під оком кудкудакає страх / не скласти одразу розп'ятих рук / не підвести знесилене тіло» [Шкурупій, 2013, 69]. У вірші «Барабан печалі» з наступної збірки любов натомість трактується більш лірично, присутній тут фізіологізм вже не гіпертрофований: «Очі твої підо мною, / перса / і тіло твоє... / Руки в траві розкинуті, / вохкі долоні / в долонях моїх. / Очі твої свічада, / і я величезний, / безумний / ніжно вдивляюся в них» [Шкурупій, 2013, 83].

Характерна для поезії Гео Шкурупія й цікава метафорика: «ліхтарі порозкидують / криваві плями звалтованих душ» («Залізна брама»); «зорі, /

розплескуючи волосся вогняних кіс, / носилися в мертвих просторах», «велетенськими соняшниками / вибухали щоразу / космічні катастрофи» («Аерокоран»). В окремих творах можна відчитати ремінісценції з класичної літератури: «Підійміть з очей моїх / перевесла побряклих вій!..» («Голод»), «І вийшов я на дорогу, / де послався срібний караван» («Мантри»), «Спіняться вигнуті води морів, / і вийде із хвилі по сто моряків...» (Цикл «Море»).

На думку А. Білої, «лірика Шкурупія підсумовує і вичерпує базові ідеї панфутуризму, синхронізуючи цей стильовий напрям із пошуками італійців. Більшість творів Шкурупія 1921 – 1923 рр. є програмово взірцевими, і набагато менший відсоток умотивований органічною суб'єктивною потребою. Груповий стиль, прийнятий Шкурупієм як засадничий, на певний час задовольнив інтелектуальну письменницьку потребу. Але оскільки емоційної потреби молодого поета задовольнити панфутуризм не міг, то від 1924 р. відбувається відхід Гео Шкурупія від футуризму» [Біла, 2010, 143]. Проте і до 1924 року в доробку поета можна віднайти вірші, якими він задовольняв власну емоційну потребу. Так у збірці «Барабан. Вітрина друга» є цикл, який абсолютно виривається поза рамки футуристичної поетики – це цикл «Море». «Ці поезії цілком позбавлені іронії, сарказму або войовничої грубості. Вони переконливі своєю щирістю й захопленням» [Ільницький 2003, 308]. За своєю настроєвістю, морськими пригодами та екзотикою вони близькі до мариністичних віршів Олекси Влизька.

Такими, що задовольняють власні емоційні потреби, часто є й вірші, які не ввійшли до зазначених збірок, і які були написані раніше або пізніше. О. Пуніна та О. Соловей зазначають про явний вплив поетики експресіонізму на ранні твори Гео Шкурупія, що проявляється в особливостях римування та естетизації потворного [Пуніна, Соловей, 2013, 25]. Дійсно, дуже часто ці вірші насажені поетикою болю, мотивами катастрофізму й безвиході, особливо ті, у яких відбиваються революційні події. Таким є, наприклад, вірш «Катастрофа», де зображено підрив ешелону з повстанцями. Експресивності додає прийом персоніфікації, завдяки якому катастрофу переживають не люди, а речі (ешелон, міст, природа):

Шипить пара, гогоче вогонь

і в морок ночі

летить паротяг.

– Нещастя, нещастя...

Тремтить вагон.

– Трах-тах-тах!

– Гур-гур.

Сміється веселий місток.

– Не знайдете тут своїх кісток! [Шкурупій, 2013, 113].

У вірші «Весілля» загальна революційна катастрофа приходить в особисте життя, і матрос-наречений у п'яному угарі вбиває свою дружину. Антиномія між назвою і змістом простежується у вірші «Святковець»: наявні і сонячний день, і «кажанами чорними, / суворими немилими / втікали панські раті. / На бік злетіли старі трони. / Згинув / хитрий / капітал», але посеред цієї здавалось би благодаті «Іде чорний катафалк. / І коні / Не дивуються, / Трупом сповненими, ямами. / Рілля вищирила чорні зуби» [Шкурупій, 2013, 124]; не переконують у святковості й численні три крапки, на місці яких присутність знаків оклику створила б мажорний настрій.

Експресія з'являється й у цілком футуристичній збірці «Барабан. Вітрина друга» тоді, коли тема вірша заторкує болючі питання дійсності, зокрема голод («Голод»), зринає ця страшна реальність й у віршах поза збірками («В натовпні»). Пристрасненість ліричного героя з приводу голоду приводить його навіть до звинувачення мало не «святої та непогрішної» на той час фігури комісара: «І невинні очі, блакитні, / сню, / а не ваші звірячі очі. / І моя надія гине, гине... / О, скільки голодних, кошмарних вуличних снів. / Ти огидний мені, комісарє, / як фальшивий, ріжучий спів» (поема «Вулиця») [Шкурупій, 2013, 120].

Як і багато письменників того часу, Гео Шкурупій від поезії переходить до прози. Збірка оповідань «Переможець дракона» виходить у 1924 році й одразу ж привертає до себе увагу як критиків, так і читачів. Те, що Шкурупій у цей час дещо віддаляється від футуристів, відбивається на стилістиці оповідань: усі вони позначені духом експерименту, але не футуристичні. Так для них характерна відсутність описів і пояснень, події ж часто передаються крізь призму відчуттів та спостережень головного героя, а тому з'являється певна мозаїчність та уривчастість наративу (оповідання «Переможець дракона»). Появі останніх ознак сприяє й своєрідний ніби кадровий опис подій (оповідання «Тисяча пройдисвітів»). Для оповідань збірки характерні несподівана кінцівка («Патетична ніч»), легкий гумор та іронія (оповідання «Нарком»), експресивність при зображенні трагічних подій громадянської війни (оповідання «Чорна німеч»).

Найбільше тематична та стилістична кореляція між поезією і прозою простежується в першому романі письменника «Двері в день» (1928). У цей час Гео Шкурупій знову зближується із футуристами, що й позначається на побудові наративу, який стає яскравим зразком так званої «лівої» прози. Роман складається з двадцяти п'яти розділів, написаних у різноманітній стилістиці: традиційна оповідь, нотатки подорожнього, публіцистика, кіносценарій, репортаж і навіть стенограма лекції. Окрім того, оповідь вільно переміщується з однієї часової площини до іншої. Автор постійно грає з читачем,

містифікуючи та інтригуючи його, апофеозом же цієї гри стає закінчення твору, коли виявляється, що всі описані події відбувалися насправді лише в уяві головного героя, сам же Теодор Гай весь цей час перебував у півній свого тестя й нікуди не рухався. Таким чином, на рівні форми в наративі максимально використані усі прийоми футуристичної прози. На рівні ж змісту можемо спостерігати експлуатацію характерної для того часу теми заперечення та висміювання міщанства.

Роман «Жанна-батальйонерка», що виходить друком у наступному році, більш традиційний (класична побудова, послідовний сюжет, в основі якого класичний любовний трикутник), проте також має елементи футуристичної гри (риси кінематографізму, шаблонність персонажів, авантюриність). Та хоч твір і є майже повністю іронічним, його фальшива кінцівка примушує задуматися над страшними та трагічними реаліями воєнного й революційного часу початку ХХ століття.

Останній роман «Міс Адрієна», на мою думку, є найслабшим у прозовому доробку Гео Шкурупія. Написаний у 1934 році (за рік до арешту письменника), він, скоріше за все, був спрямований на власну реабілітацію в очах влади. У романі вже майже в дусі соцреалізму різко протиставляється світ загниваючого капіталістичного світу та процвітаючого й щасливого радянського суспільства. Відповідно, наявні й шаблонні герої: упирі-капіталісти і їхні прислужники з поліції та нещасні, затуркані, бідні й голодні пролетарі, які не можуть знайти роботи, а якщо й знаходять, то мусять більшу частину зарплатні віддавати все тому ж капіталісту. Єдиним променем надії є комуністичний осередок робітників заводу, який займається вихованням, організаційним оформленням й просвітленням пролетаріату. Та незважаючи на таку «сразковість» тексту Гео Шкурупій залишається вірним собі і в наратив вплітаються жахливі радянські реалії 30-х років – нічні розстріли в тюрмі, постріли від яких мали заглушуватись ревом увімкнених моторів (адже навіть з огляду на тяжкі роки депресії за кордоном там ці події все ж таки не були можливі).

Таким чином, незважаючи на приналежність до кола футуристів і певний час навіть будучи у своїй творчості його «сразковим» представником, Гео Шкурупій часто відходить від плакатної тематики та стилістики. Завдяки чому його твори (як поетичні, так і прозові) стають досить експресивними та навіть наснажені естетикою експресіонізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біла А. Футуризм: Наукове видання / Анна Біла. – К.: Темпора, 2010. – 248 с.

2. Ільницький О. Український футуризм (1914-1930) / Олег Ільницький. – Л.: Літопис, 2003. – 456 с.
3. Пуніна О., Соловей О. Гео Шкурупій, король футуруперій / Ольга Пуніна, Олег Соловей // Гео Шкурупій. Вибрані твори. – К.: Смолоскип, 2013. – С. 5 – 53.
4. Шкурупій Гео. Вибрані твори / Гео Шкурупій. – К.: Смолоскип, 2013. – 872 с.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2014

Рябченко М.Н., к. філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імена Тараса Шевченка

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ В ПОЭЗИИ И ПРОЗЕ ГЕО ШКУРУПИЯ

В статье рассмотрено творчество одного из наиболее интересных представителей футуризма в украинской литературе. Проанализированы основные проблемы и мотивы в произведениях Гео Шкурупия, отмечена тематическая и стилистическая корреляция между поэзией и прозой автора.

Ключевые слова: футуризм, гротеск, антиэстетизм, эротизм, урбанизм, экспрессия

Ryabchenko M., assistant, PhD
The Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE EXISTENTIAL ISSUES IN POETRY AND PROSE GEO SCHURUPIYA

The article deals with the work one of the most interesting representatives of Futurism in Ukrainian literature. Were analyzed the main problems and reasons of Geo Schurupiy' works, marked thematic and stylistic relationship between his poetry and prose.

Keywords: futurism, grotesque, anti-esthetics, eroticism, urbanism, expression